

Przewodnik dla nauczycieli

Praca z dzieckiem z rozwojowym zaburzeniem językowym

Kluczem do szeroko pojętego sukcesu edukacyjnego jest dobra komunikacja w interakcji z uczniami. Komunikacja opiera się głównie na języku i postawie osób biorących w niej udział. Kiedy mamy do czynienia z dzieckiem z zaburzeniem językowym, powinniśmy szczególną uwagę zwracać na język, którym się posługujemy, oraz na dostosowanie metod pracy.

W sytuacji, gdy dziecko nie rozumie, co się do niego mówi, przestaje słuchać i w związku z tym przestaje brać aktywny udział w lekcji. Podobnie nie potrafi adekwatnie zachować się czy wypowiedzieć w konkretnej sytuacji, gdyż nie rozumie pytania lub polecenia, a więc tego, czego się od niego oczekuje. Jeśli problemy z rozumieniem łączą się z problemami z mówieniem, czyli ekspresją mowy, uczeń może wycofywać się z interakcji komunikacyjnej zarówno na lekcji, jak i w kontaktach z rówieśnikami. W celu radzenia sobie z tymi potencjalnymi problemami można wskazać wiele strategii, które wspierają komunikacji językową, zarówno w zakresie rozumienia, ekspresji, jak i umiejętności pragmatycznych dziecka.

Aby dzieci chętnie się uczyły, najlepiej poświęcać więcej uwagi tematom, które wzbudzają ich zainteresowanie – można pod nie przecież „podpinać” i przemycać różne treści programowe. Nowe zagadnienia dobrze jest wprowadzać na podstawie wiedzy już utrwalonej. Aby były łatwe do zapamiętania, muszą być prezentowane w różny sposób: wzrokowo, słuchowo, za pomocą wykresów, rysunków, tabel, poprzez dotyk i ruch, dramę, odgrywanie ról, spontaniczne inscenizacje. Należy dać dzieciom możliwość przećwiczenia nowych umiejętności. Im bardziej stosowane metody angażują dzieci fizycznie, a nie tylko umysłowo, tym lepiej będą zapamiętane.

Metody podające odnoszą się tylko do wiedzy deklaratywnej, wiedzę proceduralną nabywa się w odniesieniu do własnych doświadczeń i praktyki. Przekazywana wiedza nie może być oderwana od rzeczywistości, od tego, co dzieci znają i czego doświadczyły. Natomiast metody aktywizujące, bazujące na zainteresowaniach uczniów, dają możliwości dzielenia się własnymi doświadczeniami.

Pracując z dziećmi mającymi trudności z rozumieniem, należy:

1. Podawać treści i polecenia w małych dawkach, **krok po kroku**. Stopniowo dokładać kolejne elementy, odwołując się do rzeczy już utrwalonych. Podobnie – prosić dziecko o wykonywanie poleceń w zadaniu po kolei, małymi etapami.
2. Często **powtarzać** słowa kluczowe, umieszczać je w postaci graficznej (ikony, etykiety, symbole) w klasie i odnosić się do nich za pomocą gestów. Utrwalać mnemotechnikami.
3. **Upewniać się** za każdym razem, że polecenia kierowane do całej klasy zostały przez dziecko usłyszane i zrozumiane.
4. Prosić dziecko o **powtarzanie własnymi słowami** treści przeczytanego lub usłyszanego polecenia/tekstu. Zadawać pytania, by upewnić się, czy dziecko zrozumiało wypowiedź.
5. Monitorować własny sposób wypowiadania się. Starać się używać prostych i krótkich zdań. Unikać potoku słów i eliptycznego stylu komunikacji. Mówić głośno i wyraźnie. Akcentować słowa kluczowe.
6. Uprzedzać o tym, kiedy dziecko ma wyjątkowo skupić uwagę, bo wprowadzane będą ważne informacje.
7. **Wizualizować** słowa. Przedstawiać graficznie instrukcje i treść zadań, stosować tabele i wykresy.

Pracując z dziećmi mającymi trudności z ekspresją, należy:

1. **Nie poprawiać** błędów, lecz, odpowiadając, parafrazować wypowiedź dziecka tak, aby zawierała poprawny wzorzec.
2. **Parafrazować** wypowiedzi dziecka i rozszerzać je o dodatkowe elementy.
3. **Precyzować** pytania. Unikać pytań otwartych, kiedy powodują wycofywanie się dziecka z interakcji.

4. **Dać** dziecku **czas** na wypowiedź. Prosić o opisanie słowa, którego dziecko nie może przywołać z pamięci w inny sposób – przez definiowanie, opis funkcjonalny, podawanie synonimów bądź antonimów.
5. Weryfikować wiedzę za pomocą testów wyboru lub testów z możliwością prezentacji wiedzy w sposób graficzny za pomocą wykresów czy schematów.

Pracując z dziećmi mającymi trudności z **pragmatyką**, należy:

1. **Trenować** dopasowywanie komunikatów do adresata na przykład poprzez dramy, odgrywanie przez dzieci różnych ról społecznych na zajęciach z wychowawcą.
2. Unikać w komunikacji metafor, ironii, aluzji, sarkazmu lub za każdym razem dokładanie **wyjaśniać i upewniać się**, że dziecko je rozumie w odpowiedni sposób.
3. Za każdym razem wyjaśniać nieodpowiednie do sytuacji zachowania, w tym zachowania językowe. Podawać wzorzec.

Nauczanie uczniów z zaburzeniem językowym powinno bazować na następujących zasadach podstawowych:

1. Odpowiednim dostosowaniu programu nauczania i metod nauczania:
 - a. stosowania podejścia multisensorycznego (angażującego wiele zmysłów);
 - b. ustrukturyzowanego planu działań wspomagających;
 - c. uczenia bezpośredniego i świadomego.
2. Wprowadzaniu nowych informacji i umiejętności drogą małych, wyraźnych kroków, wielokrotne ich powtarzanie i ćwiczenie.
3. Znacznej intensywności uczenia i nauczania (treningu, ćwiczeń).
4. Dłuższego czasu przeznaczonego na uczenie, dopasowanego do potrzeb dziecka.
5. Łączeniu ćwiczeń praktycznych z natychmiastową informacją zwrotną i stosowaniem wzmocnień.
6. Nauczaniu prowadzonym indywidualnie albo w małych grupach uczniów na podobnym poziomie sprawności.
7. Ciągłym sprawdzaniu poziomu umiejętności (formalnego i nieformalnego) oraz ostrożnym monitorowaniu postępów (efekty powinny kierować nauczaniem).

Ponadto pracując z dzieckiem, należy pamiętać o tym, aby:

1. Starać się, żeby wprowadzane ćwiczenia bardziej przypominały zabawę niż naukę.
2. Dostosowywać wymagania wobec dziecka do jego możliwości w zadaniach sprawiających mu trudności w związku z jego deficytami (na przykład dawać mniejsze porcje treści do zapamiętania).
3. Nie karać dziecka za niepowodzenia, a podkreślać wszelkie postępy.
4. Nie przemęczać dziecka – w przeciwnym razie efekty pracy będą minimalne.
5. Dawać dziecku czas i szansę na rozwijanie jego własnych zainteresowań, pasji, hobby.
6. Eksperymentować z różnymi rodzajami ćwiczeń, stosować różnorodne rekomendowane przez ekspertów techniki wspierające uczenie się.
7. Używać przyjaznych materiałów do nauki (dogodne dla dziecka pomoce dydaktyczne do nauki liter, wyrazów, wierszyków i piosenek).
8. Dawać odpowiednie polecenia i wyjaśnienia, czyli krótkie, zwięzłe i jasne.

Należy pamiętać, że każde dziecko jest inne, a dotyczy to także dzieci z DLD.

Chociaż z powodu swoich trudności wyróżniają się one na tle rówieśników, to stanowią niejednorodną grupę, a każde z nich jest indywidualną, niepowtarzalną osobą. Oznacza to także, że planowanie pracy z takim dzieckiem, przygotowywanie programu pomocy, wymaga indywidualnego podejścia.

Bliska **współpraca nauczycieli z rodzicami**, która ma na celu wspieranie rozwoju dziecka, jest zawsze korzystna dla wszystkich zaangażowanych w nią osób.

Współpraca domu i przedszkola/szkoły jest szczególnie ważna w przypadku dzieci z ryzykiem zaburzeń uczenia, które powinny wykonywać dodatkowe ćwiczenia oprócz typowych zadań przedszkolnych/szkolnych.

Szczegółowe zasady pracy z dzieckiem z rozwojowym zaburzeniem językowym są następujące:

1. Podawaj dziecku **krótkie polecenia** i instrukcje, zawierające po jednej ważnej informacji na raz.

2. **Dziel dłuższe polecenia/instrukcje** na mniejsze porcje, podając je „po kawałku”.
3. **Powtarzaj** wielokrotnie kluczowe słowa, terminy, zasady – wracaj do nich często i je przypominaj.
4. **Daj trochę czasu** na przetworzenie nowej informacji przez dziecko – „ułożenie sobie w głowie”.
5. **Sprawdź, czy Twój uczeń zrozumiał informację** – na przykład poproś, by powtórzył to, co ma robić (rób to indywidualnie, by nie uzależniać dziecka od otoczenia, podpowiedzi kolegów).
6. **Postaraj się, by dziecko ryzyka siedziało blisko nauczyciela**, w pierwszej ławce, najlepiej w skrajnych rzędach, co ułatwia indywidualny, dyskretny kontakt i pomaganie dziecku bez zakłócania pracy klasy.

Sfera emocjonalno-motywacyjna – motywacja i samodzielność

Dzieci z rozwojowym zaburzeniem językowym są szczególnie narażone na problemy w sferze emocjonalno-motywacyjnej, takie jak: **obniżona samoocena**, **lęki**, wycofywanie się z relacji wymagających komunikacji, mała **tolerancja na frustrację** i **niska motywacja** do nauki. Dane z literatury potwierdzają, że wtórne problemy emocjonalne z czasem mogą przerodzić się w depresję czy zaburzenia lękowe, znacznie pogarszając funkcjonowanie szkolne ucznia. Zapobieganie narastaniu wymienionych problemów jest szczególnym wyzwaniem dla nauczycieli, którzy powinni czujnie obserwować swoich uczniów i w przypadku pierwszych niepokojących sygnałów kontaktować się z ich rodzicami/opiekunami, a w razie konieczności wdrażać stosowane działania interwencyjne (na przykład podjąć współpracę z psychologiem/pedagogiem szkolnym). Im wcześniej problemy zostaną dostrzeżone, a działania pomocowe zainicjowane, tym ryzyko zaburzeń w rozwoju emocjonalnym będzie mniejsze. Rola nauczyciela edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej zarówno w rozpoznawaniu problemu, jak i wspomaganiu dziecka jest nie do przecenienia. Skuteczność w tym zakresie będzie zależała między innymi od jakości jego współpracy z rodzicami, ponieważ szkoła i dom muszą się wzajemnie wspierać. Szczególnie istotne na tym etapie edukacji jest **budowanie pozytywnej samooceny** i poczucia własnej wartości oraz właściwej **motywacji dziecka do nauki**.

Budowaniu **pozytywnej samooceny** dziecka służy:

1. **Podkreślanie mocnych stron dziecka** (mogą to być uzdolnienia w jakiejś sferze na przykład muzyczne, plastyczne, określone cechy czy postawy, jak opiekuńczość wobec innych lub dokładność).
2. Bazowanie w pracy z dzieckiem na jego mocnych stronach, **koncentrowanie się na sukcesach**, a nie na trudnościach; podkreślanie osiągnięć w każdej dziedzinie również w tej, w której dziecko generalnie doświadcza trudności.
3. Zadbanie o sytuacje, w których dziecko może doświadczać sukcesów, poprzez stawianie **realistycznych minicelów** do osiągnięcia jako kroków do osiągania większych celów (metoda małych kroków).
4. Pomaganie w rozpoznaniu przez dziecko własnych talentów, zdolności, pozytywnych cech.
5. Zachęcanie rodziców do tego, aby wspierali **rozwój talentów i zainteresowań dziecka**, poprzez udział w dodatkowych zajęciach pozaszkolnych lub szkolnych – w klubach sportowych, zajęciach w domach kultury, harcerstwie.
6. **Unikanie sarkazmu** i krytykowania dziecka, unikanie sytuacji publicznego obnażania słabych stron dziecka na przykład podkreślania jego braków czy zawstydzania go na forum klasy.

Wzmacnianie **motywacji** do nauki następuje poprzez:

1. **Pobudzanie ciekawości** – zarówno w szkole, jak i w domu należy starać się o takie zadania, które pobudzą ciekawość dziecka, zainteresują je, wówczas dzieci będą skłonne do większego wysiłku.
2. Wspólne z dzieckiem **ustalenie realistycznych celów**, które ma osiągnąć, i nagradzanie za ich zrealizowanie.
3. **Dawanie możliwości wyboru** – na przykład dziecko może wybrać do wykonania 3 zadania matematyczne, spośród 5, odpowiedzieć na 4 z 6 pytań dotyczących przeczytanego testu.
4. Zamiana zadania wykonywanego przez dziecko w **zabawę** – wiele umiejętności można przyswoić sobie i utrwalić właśnie w ten sposób; pozytywne emocje, jakie wywołuje zabawa, sprzyjają zapamiętywaniu

i uczeniu się; jest to szczególnie ważne w przypadku pracy z dziećmi w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Bibliografia

Krasowicz-Kupis, G. (2012). *SLI i inne zaburzenia rozwoju językowego*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Krasowicz-Kupis, G., Kochańska, M., Bogdanowicz K.M., Wiejak, K., Campfield, D., Łuniewska, M., Haman, E. (2015). *Jak nauczyciel może wspomagać rozwój dzieci z zaburzeniami językowymi i ryzykiem zaburzenia uczenia się? Wybrane zagadnienia*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Materiały do wykorzystania w pracy z dzieckiem

Barańska, M. (2010). *Ćwiczenia korekcyjno-kompensacyjne dla dzieci 6–9-letnich*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Bogdanowicz, M., Szewczyk, M. (2007). *Metoda Dobrego Startu. Od słowa do zdania, od zdania do tekstu. Wspomaganie rozwoju dzieci, zwłaszcza z opóźnionym rozwojem mowy i wadą słuchu*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Bogdanowicz, M., Szewczyk, M. (2015). *Metoda Dobrego Startu. Od głoski do słowa. Program wspomaganie rozwoju mowy małych dzieci oraz dzieci z opóźnionym rozwojem językowym i wadą słuchu*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Chwastniewska, D. (2007). *Poczytam ci, mamo! Elementarz*. Gdynia: WYSPA. Wydawnictwo i Ośrodek Innowacji Edukacyjnych.

Czaplewska, E., Kochańska, M., Maryniak, A., Haman, E., Smoczyńska, M. (2014). *SLI – specyficzne zaburzenie językowe. Podstawowe informacje dla rodziców i nauczycieli*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Handzel, Z. (2014). *Loteryjki sylabowe*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Handzel, Z. (2012). *Loteryjki obrazkowo-sylabowe*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Kochańska, M., Łuniewska, M. (2015). *Język i Komunikacja. Skala obserwacyjna dla nauczycieli. Podręcznik*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Krasowicz-Kupis, G. (2006). *Trudne litery c-s, cz-sz*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Szczepańska, A. (2011). *Elementarz obrazkowy do ćwiczeń słuchowo-językowych*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.